

Juryrapport Shortlist Europese Literatuurprijs 2021

Vanavond maakt de jury de shortlist bekend van de Europese Literatuurprijs 2021. Twintig romans uit negen talen lazen wij de afgelopen periode. Dat dit kon is te danken aan het werk van de vertalers, die als transporteurs van geest en taal hebben gewerkt: gevoelig, gedreven, zoekend naar het best passende woord, het meest met het ritme of het muzikale, het bonkige, hechte, dichte, het feitelijke of volstrekt fictieve van de brontekst overeenstemmende.

Wat zijn we ze dankbaar. Wat hadden we tot veel van deze boeken anders moeilijk of geen toegang gehad. Boeken die verhalen over wat het betekent te leven, te bestaan, te voelen en denken in Europa. We lazen en lazen, en hadden het begrip shortlist liefst een nieuwe invulling gegeven: een shortlist van 20 titels, zou dat niet eens mogelijk zijn?

Wat niet op de shortlist belandde passeerden we niet vanwege gebreken, door dingen die we misten, hadden willen lezen, maar omdat de boeken die we nu, dankzij hun vertalers, aan u voorstellen op een bijzondere manier in ons bleven rondzingen. Boeken die op een onmiskenbare manier iets onvergetelijks zeggen over dit Europa.

***Langs de rivier van Esther Kinsky* vertaald uit het Duits door Josephine Rijnaarts (Pluim)**

Langs de rivier van Esther Kinsky (*Engelskirchen, Duitsland, 1956) is geen 'gewone' roman, zoals de genre aanduiding 'terreinroman' al suggereert. Van een handelingsverloop dat het hele boek structureert is geen sprake, eerder van een minutieuze, haast antropologische verkenning. Het gaat daarbij om een achtergebleven, verwaarloosd, multicultureel gebied in Oost-Londen, aan de randen van de River Lea, waar Kinsky dagelijks in haar eentje flinke wandelingen maakt en daarbij vaak herinneringen ophaalt aan haar jeugd, vooral aan haar vader. Net als hij maakt zij foto's, die – voor zover valt te beoordelen – het summum van eenvoud zijn.

Het boek heeft dus een autobiografische inslag, maar van een streven naar volledigheid is geen sprake. Ook over haar eigen identiteit komen we weinig te weten. Kinsky demonstreert een uiterste aan terughoudendheid en bescheidenheid, alle aandacht gaat uit naar de wereld die ze al wandelend zo onvooringenomen mogelijk onderzoekt. Wat we wel te weten komen: ze is van Joodse origine, geboren in de buurt van het Zevengebergte aan de Rijn. Alles wijst erop dat ze een intellectueel is, maar ook hierover is ze zeer

terughoudend. Wel van belang: ze is een geboren thuisloze, ook haar verblijf in Londen is tijdelijk. Naar de oorzaken of redenen voor dat onvermogen zich ergens definitief te vestigen blijft het gissen.

Die thuisloosheid verklaart wel haar liefdevolle aandacht voor al die vreemdelingen die in dit non-descripte niemandsland zijn aangespoeld en er met kunst en vliegwerk het hoofd boven water proberen te houden. Je mag haar subtiele proza zien als een blijk van mededogen met een afgeschreven wereld. Dat haar sympathie bij de sloebers ligt, niet bij de instanties die 'de droom van het Grote Rechtmaken van de wereld' belichamen, is duidelijk. *Langs de rivier* is een uitzonderlijk én een uitzonderlijk goed boek. Kinsky schreeuwt haar engagement met het gebied en zijn bewoners niet van de daken. Ze tóónt het, ze maakt het tastbaar in haar taal. Haar proza heeft een sterk poëtische lading, maar metaforen gebruikt ze nauwelijks. Wel schrijft ze lange, wondermooie zinnen, vaak met vertakkingen in moeilijk voorspelbare richting – als het rommelige deltagebied van de River Lea en de Thames waarin ze wandelt. In dat opzicht is de genre aanduiding 'terreinroman' goed gekozen.

De vertaling van Josephine Rijnaarts is subliem. Het kan geen sinecure zijn geweest al die lange, meanderende zinnen in een Nederlands om te zetten waar het Duits niet doorheen schemert. De vertaling van de poëtische kwaliteiten van dit proza, de oorspronkelijke toon, de klank, de adem, het ritme ervan, moet Rijnaarts hoofdbrekers hebben gekost. Maar van die moeite is in haar Nederlands niets meer te merken. Dat is een prestatie van formaat.

***Herkomst* van Saša Stanišić**

vertaald uit het Duits door Annemarie Vlaming (AmbolAnthos)

Herkomst, de derde roman van Saša Stanišić (Višegrad, 1978), is een melancholisch en tegelijkertijd onweerstaanbaar, optimistisch, teder boek. Als zoon van een Bosnische, – op papier – islamitische moeder en Servische vader in het voormalige Joegoslavië juicht Stanišić het ene jaar nog het diverse voetbalteam Rode Ster toe, en vlucht hij het jaar erop als veertienjarige naar Duitsland. Hier groeit hij op in een gemeenschap van migranten, wordt verliefd – op een meisje en op woorden – en blijft. Hij schaamt zich voor de kale muren en derdehands meubelen in hun toegewezen woning, voor hun gewoonten, en ontworstelt zich daaraan door naast het Duits ook zijn moedertaal te omarmen – en daarmee zijn ouders. Als hij Duits staatsburger wil worden, wordt hem naar zijn herkomst gevraagd.

'Een construct' noemt de schrijver dit begrip, maar wel een construct waar hij in deze autobiografische roman de regie over terugneemt.

Een belangrijk onderdeel van die herkomst is zijn geliefde grootmoeder Kristina, die in Višegrad bleef toen de Joegoslavische oorlogen uitbraken. Als zij door haar dementie steeds verder het verleden in wordt getrokken, realiseert Stanišić – inmiddels zelf vader – zich dat daarmee ook een deel van zijn geschiedenis verdwijnt. Stanišić volgt de sprongen van het onberekenbare geheugen van zijn grootmoeder en voegt daar zijn eigen zijwegen aan toe. Kriskras gaat hij door zijn verleden en dat van zijn familie, via ontmoetingen met verre familieleden, uitgebreide herinneringen aan de eerste jaren in Duitsland, enthousiaste kennismakingen met de kracht van taal. Stanišić dartelt rond in zijn materiaal, vult het aan met weemoed en wrange ironie, dwaalt telkens weer af, breidt uit, vormt allegorieën, gebruikt mythen, voert de lezer mee in verhalen die heel anders eindigen dan ze leken te beginnen – als geboren worden in een land dat niet meer bestaat. Zo stijgt Stanišić uit boven de geforceerde gemeenplaats van één herkomst en bouwt hij de zijne moeiteloos op uit de mensen om hem heen. *Herkomst* is zowel een liefdevolle en persoonlijke geschiedenis verteld vanuit het perspectief van een (klein)zoon, als een moderne en tragische Europese geschiedenis die nooit vergeten mag worden.

De vele betekenissen van het telkens terugkerende woord *poskok* zijn tekenend voor de springerigheid van *Herkomst*, waarin woorden, duidingen en herinneringen voortdurend nieuwe verhalen voortbrengen. Aan het einde voert Stanišić dit op tot een compositorisch sterk staaltje schrijverschap. Vertaler Annemarie Vlaming heeft deze sprongen en lichtheid feilloos overgebracht uit het Duits. Doordat de taal haast zelf als personage functioneert, is de specifieke betekenis van de woorden van groot belang. Onder leiding van Vlaming krijgt dit personage alle ruimte om ook in het Nederlands te floreren. Het ritme, de scherpe woordgrappen en snelle, puntige, erg eigen behandeling van de taal vallen zonder enige moeite samen met het verhaal, en de vertelling behoudt ook in het Nederlands overal haar natuurlijke toon.

De jaren van Annie Ernaux

vertaald uit het Frans door Rokus Hofstede (De Arbeiderspers)

De jaren van Annie Ernaux is een boek met een lange wordingsgeschiedenis. Een boek dat er vervolgens ook nog jaren over deed om de grenzen van het eigen land te passeren.

Een boek dat daarna bejubeld werd als sociologische autobiografie, autosociologie, autosociobiografie, socio-autobiografie en collectieve autobiografie.

Het is een boek dat het persoonlijke geheugen heeft ingebed in het collectieve geheugen, de persoonlijke geschiedenis in de collectieve geschiedenis.

Een boek over particuliere herinneringen die we ons leven lang met ons meedragen en die onlosmakelijk zijn verbonden met ontwikkelingen in de maatschappij.

Een boek waarin het private vermengd is met het sociologisch-historische.

Een boek dat ruim zestig jaar bestrijkt, zestig jaar geschiedenis en zestig jaar alledaagse individuele ervaringen.

Een overzicht van veranderende normen en waarden, veranderende verhoudingen, een veranderende samenleving. Een samenleving die van schaarste naar overvloed ging, waarin consumentisme en de media zich steeds nadrukkelijker manifesteerden en waar ieders persoonlijke ontwikkeling en groei onherroepelijk in meebewogen.

Het is een geschiedenis van eigen ervaringen tegen de achtergrond van de tijd.

Een poging om te voorkomen dat die ervaringen, tijdens het leven vanzelfsprekend verbonden met de maatschappelijke ontwikkelingen, met onze dood in de vergetelheid verdwijnen.

Een poging om greep te krijgen op de tijd.

Het is een boek dat geschreven is door een auteur die lang een buitenbeentje was in het Franse literaire veld.

Het is een boek dat vertaald is door een gelauwerd vertaler die zich gelukkig prees het te mogen vertalen.

De jaren is een terugblik van ruim zestig jaar, waarvan het grootste deel de vorige eeuw beslaat. Frans, heel Frans, maar tegelijkertijd heel herkenbaar voor de Nederlandse lezer. Uiteindelijk waren de ontwikkelingen daar en hier niet zo verschillend. En omdat het onderwerp consequent 'wij', 'je' of 'zij' is en nergens 'ik', is er weinig afstand tussen de vertelster en de lezer.

De sfeer van weemoed die over het boek hangt komt in de ritmische vertaling mooi naar voren. Door alle realia zal het niet gemakkelijk zijn geweest dit boek te vertalen, maar vertaler Rokus Hofstede heeft de klus met eruditie, grote creativiteit en merkbaar plezier geklaard.

***Meisje, vrouw, anders* van Bernardine Evaristo
vertaald uit het Engels door Lette Vos (De Geus)**

Dit boek is als een lied, een symfonie, een musical van tot nu toe ongehoorde stemmen. In een gedurfde vorm van zingende zinnen, zonder punten of beginkapitalen, vertelt Evaristo de verhalen van een groep vrouwen van kleur, met uiteenlopende achtergronden en leeftijden. Alle personages zijn Brits, met wortels die veelal elders liggen, van Nigeria tot Barbados, van Amerika tot Guyana. In de reikwijdte van deze zwarte diaspora zien we het koloniale verleden van Engeland waarin de slavernij zijn sporen heeft achtergelaten. Het boek ademt zwarte cultuur en genderdiversiteit op een manier die uniek is voor de Britse (en ook Europese) literatuur en is tevens een welluidende ode aan het belang van vriendschappen in een vrouwenleven.

Het boek begint met Amma, theaterregisseur in London, opgegroeid tijdens de jaren tachtig, de jaren van activisme, feminisme en rebellie. Nu heeft ze eindelijk mainstream succes, met haar musical over de lesbische amazones uit Afrika. Bij de première van het stuk zijn haar familie en vriendinnen aanwezig. Vanuit deze groep waaiert het boek uit over een veelheid aan personages en verhalen. Hoe verschillend ook, ze zijn allemaal met elkaar verbonden. Aan het eind wordt ook voor de lezer duidelijk hoe verknoopt hun verhalen zijn.

In elk hoofdstuk is een andere personage aan het woord. De auteur beschrijft alles rechtstreeks vanuit hun perspectief, zonder commentaar van buiten. Als lezer zit je direct in hun hoofd en leef je hun leven mee. De vrouwen zijn stevig, kwetsbaar en zoekend. Naar hun afkomst, naar hun missie, naar een gemeenschap of een thuis. Evaristo doet niet aan clichés, maar geeft ieder van hen duidelijk een eigen stem, ook als die ongemakkelijk klinkt of schuurt. Extra bijzonder is het verhaal van Morgan: een non-binaire hoofdpersoon aan het woord is tot nu toe nog zeldzaam in een Europese roman.

Door haar vrije, vloeiende stijl – zonder interpunctie, soms ritmisch, dan weer breed uitwaaiend als *stream of consciousness* – creëert Evaristo ademruimte voor de lezer om in het boek te duiken, om onder te gaan in de levensverhalen. Haar gebruik van poëzie en storytelling vernieuwt het Westerse romangenre.

De vertaling getuigt eveneens van durf en gevoel voor ritme. Het taalgebruik van vertaler Lette Vos is verfrissend en passend bij het boek. Zinnen als 'heerlijk hoe hij met zijn polyritmische drums haar gevoel aan stukken scheurt en met zijn schaamteloos schetende koper alle schone schijn wegblaast in lange lyrisch-politieke pamfletten tegen corruptie' doen de tekst swingen. Ook de diversiteit in leeftijd, achtergrond, opleiding en klasse komt in de vertaling prachtig tot uitdrukking.

***De reparatie van de wereld* van Slobodan Šnajder
vertaald uit het Kroatisch door Roel Schuyt (Wereldbibliotheek)**

De Reparatie van de wereld van Slobodan Šnajder (Zagreb, 1948) is een duister boek over de mens die wordt vermalen tussen de tandraden van de geschiedenis. Een ideeënroman over identiteit, migratie, oorlog, communisme, de vernietiging van de Joden, de vernietiging van de vrije mens, met een bittere smaak, als alsem. De lezer volgt de Kroaat met Duitse wortels Georg Kempf, die in de Tweede Wereldoorlog als 'Volksduitser' wordt ingelijfd door de SS, door Polen trekt en die na uiteindelijk te zijn gedeserteerd terecht komt bij een Pools-Russische sabotage-eenheid. Hij is de mens die niet weet te kiezen en slechts één uitzonderlijke maal in zijn leven met inzet van de echte, humane wil, weet te ontsnappen aan opportunisme, aan meedeinen op wat door anderen in gang is gezet. De hele oorlog lang beweegt hij blind voorwaarts, zonder te weten wie hij is, waar hij voor staat, welke ideeën en overtuigingen hij aanhangt. Kempf dwaalt, doolt, in kringen, in de bossen, neemt de vreselijkste gebeurtenissen waar, is getuige van vernietiging en verwoesting, en verandert in 'een satyr, een wilde mens, of erger nog: een verwilderde mens'. Na de oorlog vindt hij zijn liefde, Vera, een Kroatische communiste, die haar wil wél al bij aanvang heeft weten in te zetten. Partizane uit keus, vechtend tegen de nazi's. 'Hadden ze elkaar in de oorlog getroffen, dan hadden ze elkaar moeten doden.'

Šnajder zet een unieke vertelstem in: een kind, de zoon van deze twee tegenpolen. Vanuit het rijk der ongeborenen alleen in geest, in taal aanwezig, beschouwt hij als commentator het reilen en zeilen van zijn toekomstige vader, en sporadisch zijn moeder. Al is er het hele boek door grote onzekerheid of de geboorte van een idee wel realiteit zal worden. Of het moment van treffen tussen de ouders er zal komen. Uit dit kolkende boek, dat in een hechte, compacte stijl geschreven is, laat Šnajder de grote vermoeidheid opstijgen die over mensen als Kempf moet zijn gekomen. Teveel gezien, gedaan. Teveel ook níet gezien of gedaan, hersteld, om dóór te kunnen, een toekomst op te kunnen bouwen. In de voortreffelijke vertaling van Roel Schuyt voelen we deze zuigende moeraskracht, ook binnen in Kempf. Weinig lucht, weinig licht, weinig vrije adem ontsnapt. Zo keelafknijpend kan het dus ook in het Nederlands zijn.